

УДК 930(477)“1918”

В.М. Щербатюк

*Національна академія внутрішніх справ***МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ  
ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО ЗБРОЙНОГО ПОВСТАННЯ****(до 100-річчя події)**

*У статті висвітлено стан дослідження Звенигородського збройного повстання 1918 року на основі аналізу сучасного дискурсу проблеми повстанства в радянській історіографії та причин фальсифікації історичних подій у працях радянських істориків, окреслено ідейно-теоретичні складові творення концепту селянського повстанського руху.*

*Спростовуються міфи радянської історіографії, які ґрунтувалися на партійно-класових підходах висвітлення українського селянського повстанського руху 1917–1921 років, що диктувалось пануючою в історичній науці марксистсько-ленінською методологією.*

*Обґрунтовуються висновки, що рушійними силами Звенигородського та інших повстань літа 1918 року було Вільне козацтво та споріднене з ним селянство. Розкрито причини посилення у селянському повстанському русі поряд із переважаючими соціальними чинниками національних мотивів. Здійснено аналіз посилення національно-визвольних тенденцій в перші роки Української революції 1917–1921 років.*

*Автор окреслив “прогалини” і “білі плями” що мали місце в дослідженні проблеми, наукове осягнення яких сприятиме виявленню інших міфів та їх спростуванню, допоможе подальшому об’єктивному відтворенню подій Звенигородського збройного повстання.*

**Ключові слова:** *Звенигородське збройне повстання, міф, дослідження, історіографія, німецькі та австро-угорські війська, селяни, Вільне козацтво, Українська революція 1917–1921 рр.*

**Актуальність дослідження** Звенигородського збройного повстання є очевидною, адже воно було не лише одним з найбільших виступів українського селянства проти присутності в Україні німецько-австро-угорського війська, в ході повстання чітко простежується наростання невдоволення селянства діяльністю уряду П. Скоропадського, власне самим Гетьманом, що дає підстави говорити про початки у Звенигородському повстанні протигетьманських виступів, які вже восени переросли у всеукраїнське антигетьманське повстання. Ці та інші дослідницькі напрями наукової проблеми варті подальших наукових пошуків, адже повстання, як на наш погляд, ще не отримало вичерпного дослідження.

**Мета праці** – виявити існуючі в українській історіографії міфи щодо Звенигородського збройного повстання та показати реалії повстання. Досягненню цієї мети підпорядковано розв’язання наступних **завдань**: показати актуальність теми та перспективи її подальшого дослідження; з’ясувати стан наукового осмислення теми; виявити і розкрити міфи, пов’язані з повстанням, показати причини їх виникнення; дати спростування наявних в науковій літературі міфів щодо Звенигородського збройного повстання та пов’язаних з ним; окреслити

прогалини в дослідженні проблеми, робота над якими сприятиме виявленню інших міфів та їх спростуванню, подальшому відтворенню реальних подій повстання.

Українська **історіографія** уже накопичила не малу кількість досліджень, які тією чи іншою мірою стосуються Звенигородського збройного повстання. Так, сучасні вітчизняні наукові дослідження останніх двадцяти років, де йдеться про Звенигородське повстання, все більше переконують у притаманності повстанню як соціальних, так і національних чинників. Водночас аналіз цих праць дає підстави твердити, що виступ селян літа 1918 р. проти присутності в Україні німецьких та австро-угорських військ, їх політики в Україні, засвідчує наявність національно-визвольних тенденцій в означеному повстанні, зростання їх у тогочасному селянському повстанському русі та в Українській революції в цілому.

На посиленні з 1918 року національно-визвольних чинників у виступах широких селянських мас, ми вже неодноразово наголошували, пов'язуючи їх із започаткуванням та розвитком в сільській місцевості, а згодом і в містах України Вільного козацтва [41; 42; 45]. Останнє було однією із рушійних сил і Звенигородського збройного повстання [43, с. 44; 28, с. 245; 18, с. 75]. Тому подальше ретельне дослідження останнього сприятиме простеженню утвердження в селянському середовищі національно-визвольних ідей, спочатку на теренах виникнення повстання – у Звенигородському повіті Київської губернії, де в історичній пам'яті місцевого люду міцно зберігались традиції українського козацтва, а згодом, по мірі поширення повстання, в інших землях України. Водночас подальше дослідження Звенигородського збройного повстання розвінчуватиме міфи, започатковані щодо нього радянською історіографією та які ще й нині трапляються в дослідженнях окремих авторів.

До спроб побіжного висвітлення повстання вдавалось не одне покоління радянських та сучасних українських вчених, автори з української діаспори, очевидці та учасники Української революції 1917–1921 рр. Проте у переважній більшості у їхніх працях Звенигородське повстання не було предметом безпосереднього дослідження. З позицій партійно-класового підходу, який був притаманний радянській науці, його торкалися у своїх дослідженнях М. І. Супруненко [30; 31], П. М. Балковий [2], В. Є. Тичина [33] та інші. У їх працях та роботах інших радянських істориків при висвітленні повстанства насаджувалися принципи ідейності, партійності, класовості тощо. Щоправда дослідження мають значний фактологічний матеріал щодо селянського повстанського руху України 1917–1921 рр. [див.: 48, с. 18]. Ширше Звенигородське повстання та окремі його аспекти висвітлювали П. О. Христюк [37], О. С. Доценко [8], П. П. Захарченко [10; 11], В. Ф. Солдатенко [28; 29], В. М. Щербатюк [43; 46–50], М. Г. Іванченко [12; 13], В. М. Лободаєв [16; 17], В. В. Масненко [19] та ін.

У контексті дослідження історіографії селянського повстанського руху 1917–1921 рр. ми вже вдавалися до висвітлення стану наукового осягнення означеного повстання [див.: 47, с. 264–266; 48, с. 305–308], проте ця робота має продовжуватися, оскільки дослідження науковців над темою не припиняються. Так, на наш погляд, досить широко події повстання розкрито у праці О. Доценка “Історія Звенигородського Коша Вільного Козацтва” [8], написаної на основі рукописів майбутнього генерала-хорунжого армії УНР Юрія Тютюнника. Проте в

статті слабо висвітлено початок виступу, зокрема події на Лисянщині, з яких, по суті, й розпочалося саме повстання та стало підґрунтям подальшого розгортання подій: сутичка карателів у селах Орли та Ганжалівка, блокада німецького гарнізону в Лисянському костьолі, дії окремих партизанських загонів у Звенигородському повіті, участь місцевих більшовиків у повстанні та визначення їх впливу на селянство, приєднання до повстанців загонів із Таращанщини тощо. Однак, автор, змінюючи свої погляди на користь повстансько-партизанської боротьби, дедалі частіше підкреслював вагу селянських повстань як у військовому, так і в моральному аспектах [48, с. 176].

Значну інформацію про події повстання та, які їм передували, у Звенигородському повіті надають нам публікації із всеукраїнської газети “Нова Рада” за грудень 1918 р. та січень 1919 р. [15; 40], місцеві газети “Звенигородська зоря” та “Звенигородська думка. Останню напередодні повстання заснували діячі штабу Вільного Козацтва І. Капуловський, П. Демерлій, О. Титаренко. Згадаємо також – “Вісник Тимчасового революційного комітету по охороні порядку на Звенигородщині” [32], інші видання.

Надзвичайно цінним для розуміння подій повстання та й історії селянсько-повстанського руху доби Української революції в цілому стало дослідження Ю. Тютюнника “Стихія”, якою редакція “Літературно-наукового вісника” продовжила друк матеріалів учасників революційних подій в Україні. Згодом його праця вийшла окремою книгою [35]. Вагомою інформацією є спогади учасників подій [40] та їх нащадків [12; 13].

Погодимось із дослідником В. Тичиною, який справедливо відзначав, що з числа праць, присвячених повстанству в Україні, найкраще в радянській вітчизняній історіографії висвітлена боротьба проти австро-німецьких військ, зокрема, в ході Звенигородського і Таращанського повстання на Київщині літа 1918 р. Проте влучним є й інше його твердження, що подібні селянські повстанські вогнища у літературі 1920–1930-х років дістали назву “революційних островів”, однак їх дослідження в цілому нехтувалися радянськими істориками [див.: 33; 48, с. 35]. Приєднуємось до думки сучасного науковця О. Житкова, стосовно того що ще й сьогодні залишається невизначеною чисельність селянських виступів 1917 та 1918 років [9, с. 425], й існує потреба подальших їх досліджень.

З числа сучасних вітчизняних вчених найбільше уваги Звенигородському повстанню приділили П. П. Захарченко, В. М. Лободаєв, В. Ф. Солдатенко, В. М. Щербатюк та ін. Дослідники вдалися до більш глибокого осмислення не лише подій повстання, а й його суті. Так, вони наводять причини повстання, досліджують його розгортання на Звенигородщині й поширення на територію Таращанського, Уманського, Канівського, інших повітів Київської губернії, в губернії Правобережжя і на Лівобережжя [47, с. 264]. Зокрема, П. Захарченко ще в 1998 р. у сьомому номері газети “Історія України” найважливішими причинами повстання обґрунтовано визначив свавілля німецьких та австро-угорських військ, каральні експедиції землевласників та безсилля української влади [10]. В. Солдатенко в історичному нарисі “Українська революція” назвав повстання найяскравішим прикладом боротьби за людську гідність і відзначив, що в ході його розгортання боротьбу селян за свої права і волю очолили перші командири Вільного козацтва [29, с. 535]. Додамо, що з числа останніх – отаман Вільховецької

сотні Антон Шкільний згодом, з осені 1941 р., був одним із організаторів Звенигородського підпілля ОУН(б) [38, арк. 33]. Погодимось із В. Лободаєвим, що вільнокозачим формуванням влітку 1918 року належала ініціативна та керівна роль у селянсько-повстанському русі України в цілому [18, с. 76].

Дещо розходяться думки дослідників щодо місця початку Звенигородського повстання. Так, якщо В. Солдатенко наводить дані, що повстання вибухнуло в Лисянці, блискавично охопило сусідні села, а 9 червня повстанці захопили Звенигородку, то П. Захарченко висловив думку, що повстання спалахнуло майже одночасно в кількох селах Звенигородського повіту: 3 червня – у Лисянці, у відповідь на спроби карального загону вилучити у селян зброю; 4 червня – у с. Пединівка, внаслідок обурення вбивством селянина чиновником державної варти; того ж дня збройним спротивом селян українській офіцерській сотні поблизу с. Ганжалівка поранено 5 офіцерів, загін відступив до Лисянки [47, с. 265]. Дещо по-іншому викладений початок повстання нами в розділі “Звенигородське збройне повстання” монографії “Історія регіонів України: Лисянщина”. Зокрема, зазначено, що повстання почалося передчасно 3 червня 1918 р. виступом селян с. Орли Лисянської волості Звенигородського повіту як опір прибулому в село каральному загону, який в результаті був знищений. Наступного дня селяни розгромили німецько-гетьманський загін у с. Ганжалівка. Миттєво повстання перекинулось на містечко Лисянку [44, с. 159].

Проте у зазначених дослідженнях відсутні дані про час і місце генеральної битви повстанців з противником. Тож додамо, що залишки селянського повстанського війська у 20-х числах липня 1918 р. були оточені в районі м. Ставище Київської губернії, а 29–30 липня відбулася битва, в ході якої повстанці змогли прорвати кільце оточення. Правда, П. Захарченко наводить факт успішного прориву повстанських військ з оточення в районі містечка Стеблів Канівського повіту. Ми не виключаємо цього факту. Можливо й там повстанці були оточені, адже залишки повстанського війська рухалися на схід, до Дніпра, з метою переправитись на лівий берег. Факт переходу частини повстанців на Лівобережжя зазначають у своїх дослідженнях сучасні вітчизняні науковці В. Солдатенко [28, с. 248, 328], П. Захарченко [10, с. 5], В. Щербатюк [43, с. 51] та ін.

Незважаючи на певні фактологічні розбіжності щодо окремих подій повстання, усі сучасні дослідники однак висновку, що Звенигородське збройне повстання сприяло розвитку громадянського суспільства, розпочало накопичення досвіду селянства у боротьбі з присутністю в Україні іноземних військ, мало великий вплив на широкий народний загаль та послужило подальшому наростанню боротьби значної частини українського селянства з гетьманським правлінням, а згодом проти денікінських та більшовицьких військ.

Сьогодні, з висоти сторіччя від початку події, ми можемо виокремити окремі міфи, які утвердилися в українській історіографії переважно внаслідок класових підходів у радянській науці, що їх вимагала марксистсько-ленінська методологія, та спростувати їх, окреслити реалії повстання.

*Міф перший.* Притаманний українській радянській історіографії про те, що повстання підготували і очолили більшовики. Зокрема, у працях радянських авторів йшлося про активну участь місцевих більшовицьких осередків, керівництво якими здійснювалось з Києва. Ще й досі в окремих працях сучасних

дослідників організація повстання звучить як наслідок тактики ЦК КП(б)У та ВЦ ВРК, яка полягала в розгортанні в Україні широкого повстансько-партизанського руху й організації загального збройного повстання [3, с. 110]. Насправді у Звенигородському повіті та й на Правобережжі в цілому більшовицькі організації 1917–1918 років не мали вагомого авторитету, відповідно і якогось суттєвого успіху у своїй діяльності. Більше того, взимку 1918 р. об'єднані селянсько-козачі загони, керовані штабом Звенигородського коша Вільного козацтва, в ніч з 21 на 22 лютого на станції Бобринська [нині – станція Шевченкове Смілянського району Черкаської області] розбили 8-му російську більшовицьку армію і не допустили її у повіт, утримуючи до приходу українсько-німецьких військ територію, обмежену Дніпром і лінією “Знам'янка-Помішна-Христинівка-Канів” [34, с. 72]. А делегований Кронштадтською більшовицькою радою Борис Кац для встановлення у Звенигородському повіті радянської влади був убитий місцевими козаками при спробі захоплення влади. Таким чином ситуацію у повіті контролювали загони Вільного козацтва. З початком повстання в його організації брали участь безпосередньо отамани Вільного козацтва. Останнє та споріднене з ним селянство й стали рушійною силою Звенигородського повстання. З числа політичних партій авторитет в регіоні згодом стала набирати Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР; популярна назва: есери, усери; пізніше боротьбисти), яка у той час найбільше відстоювала інтереси українського селянства.

*Міф другий.* У підготовці й організації повстання активну роль відіграв Звенигородський повітовий отаман Михайло Павловський. Ряд документів та й самі спогади колишнього повітового отамана М. Павловського засвідчують, що, визнавши свою участь у підготовці повстання, він офіційно і категорично заявив, що не брав участі у його проведенні. З метою уникнення від арешту тогочасною владою та представниками німецької сторони, напередодні повстання М. Павловський виїхав до Одеси, а потім на Кубань. Сам Павловський стверджував: “Дізнавшись, що німці вже вислали для зламання мене отряд, я передав виконання усіх обов'язків по організації курінному отаману гусаківської волості, сотнику Поїдинку, – сам зі своїм штабом виїхав до Одеси, де, ховаючись від гетьманських приспівників, повинен був жити на березі моря в рибачій хатинці...”. В дійсності повстання очолив Левко Шевченко – нащадок видатного генія України Тараса Шевченка по брату Микиті [49, с. 22; 4, с. 50], а ідейним натхненником став Юрій Тютюнник [43, с. 46]. Більше того, останній, будучи уповноваженим 7-ї дільниці демобілізації Південно-Західного фронту, сприяв надходженню зброї до місцевих селянсько-козачих загонів. Тому основу військових формувань у боротьбі проти німецьких і австро-угорських військ становили загони Вільного козацтва [39, с. 191].

Згодом Ю. Тютюнник згадував про Л. Шевченка у подіях Звенигородського повстання: “Левко не вродився вождем; мав занадто лагідну натуру і шляхетне серце; здібний принести себе в жертву, але примусити інших було не в його натурі”. Проте в діях “голос його бринів рішуче. Відчувалася воля людини, яка вирішувала, щось важливе” [34, с. 82].

*Міф третій* криється у назві – Звенигородсько-Таращанське повстання, започаткованій радянською історіографією, і яка досить часто ще й сьогодні помилково запозичується сучасними вітчизняними дослідниками.

Звернемось до одних з найперших назв повстання. Так, наприклад, у дослідженні Ю. Тютюнника “Стихія”, що публікувалось у 76-му томі “Літературно-наукового вістника” у 1922 році на початку публікації зазначено: “Ся стаття... присвячена тому епізодові української визвольної боротьби, що знаний під іменем “Звенигородського повстання” (с. 223). Зазначимо, що саме така назва повстання панувала у тогочасних спогадах і переказах очевидців та у перших наукових студіях події. Проте згодом, з утвердженням в українській історичній науці марксистсько-ленінської методології, здебільше запанувала інша назва повстання – “Звенигородсько-таращанське”. Трансформація назви відбулася в радянській історіографії, перш за все, для применшення ролі одного з найактивніших центрів селянського повстанського руху в Україні 1917–1920-х років – Звенигородщини, яка до 1923 р. підпадала під вплив Холодноярського повстанку [48, с. 170].

Водночас маємо відзначити, що селянські повстання проти німецько-австро-угорських військ розгортались і в інших регіонах України: у травні 1918 року – в Черкаському повіті [7, арк. 33], у червні 1918 року – в Літинському повіті [23, с. 50], на Лівобережжі – у Пирятинському та Лубенському повітах (травень 1918 р.), де німцям довелося застосувати проти селян навіть артилерію [24] та ін. Проте більшого розмаху виступи набувають під час і після Звенигородського повстання. Так, у червні – липні 1918 р. повстання розгорнулось у Таращанському повіті, що розташований північніше Звенигородщини [22, с. 114], а далі – у Васильківському, Уманському, Канівському повітах Київської губернії, на Волині, Полтавщині, Харківщині, Херсонщині, Чернігівщині, що дає можливість говорити практично про розвиток селянського повстанського руху по всій Україні та започаткування так званої селянської війни проти іноземної присутності в Україні.

Як відомо, більшовицький режим вдавався до замовчування фактичної кількості місцевих локальних повстань. У тому числі спотворювався й факт окремішності Таращанського повстання, організованого за участі в тому числі й лівих політичних сил – більшовиків та українських есерів (пізніше боротьбистів). Тому утвердження в науковій літературі назви “Звенигородсько-таращанське повстання” йшло у контексті спрямування радянським режимом позиціонування партії більшовиків як керівної сили повстанців у Звенигородському і Таращанському повітах. Це відповідало тенденціям, які наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років простежувались у радянській історіографії і відтворювались у серії робіт, присвячених дослідженню періоду присутності в Україні німецьких і австро-угорських військ. Спільними рисами цих робіт були їхня яскраво виражена ідеологічна спрямованість і прагнення довести керівну роль КП(б)У і РКП(б) в організації так званого антиінтервентського руху опору. Ці доводи фактично стали основним мотивом у фальсифікації назви повстання. Відбувалось це незважаючи на те, що участь названих інституцій на Таращанщині все ж була на той час локальною і вузькорегіональною, а на Звенигородщині взагалі в організації виступу домінувало Вільне козацтво. Швидке поширення із Звенигородщини вільнокозацького руху на терени Таращанщини та успіхи Вільного козацтва в організаційному підпорядкуванні локальних селянських виступів, в дійсності свідчать відповідно про тогочасну слабкість впливу більшовиків та інших лівих сил у регіоні.

Для радянських істориків трактуванню повстань у названих повітах як єдиного цілого певною мірою слугувало і їх територіальне сусідство та хронологічна наступність ходу події на Таращанщині Звенигородським подіям. Цьому сприяло й наявність значної кількості відомостей щодо повстань літа 1918 р. у названих повітах та малодослідженість подій повстань означеного часу в інших повітах Київщини.

Отже, наявні факти переконують у штучності назви повстання як “Звенигородсько-таращанське”. Звенигородське і Таращанське повстання варто розмежовувати, хоч вони й були спрямовані проти німецької та австро-угорської військової присутності в Україні.

*Міф четвертий.* У радянській історіографії Звенигородське збройне повстання характеризувалось як виступ трудящого населення проти найперше гетьманського режиму, а вже потім його союзників – окупаційних німецько-австро-угорських військ.

Дійсний характер повстання витікає з тогочасних історико-політичних обставин та становища України. Так, внаслідок одного з етапів переговорів у Брест-Литовську – Брест-Литовської міжнародної мирної угоди від 27 січня (9 лютого) 1918 року між Українською Народною Республікою з одного боку та Німецькою, Австро-Угорською, Османською імперіями і Болгарським царством (Центральні держави) з другого, Україна визнана незалежною державою. Проте молода держава сама була не в силах зберегти незалежність: у той час як йшли переговори в Бресті, російські більшовики зайняли Київ. Загальним підсумком переговорів у Брест-Литовську став вихід більшовицької Росії з Першої світової війни: угода від 3 березня 1918 року зафіксувала поразку Росії і проголошувала сепаратний мир між Центральними державами та Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою (РСФРР). Росія, підписавши договір, тим самим визнала незалежність України.

Після підписання Брестського мирного договору уряд УНР 12 лютого 1918 р. звернувся до німецького уряду з проханням про військову допомогу, відповідно до якого з 19 лютого 1918 р. почався вхід німецько-австро-угорського військ на окуповані російськими більшовиками українські землі. 12 березня 1918 р. Українська Центральна Рада (УЦР) у зверненні до українського народу роз'яснювала: “Вони [німецькі та австро-угорські війська – *В.Щ.*] приходять, як наші приятелі і помічники на короткий час, щоб допомогти нам в скрутну хвилину нашого життя і не мають заміру в чім-небудь перемінити наші закони і порядки, обмежити самостійність і суверенність нашої Республіки” [36, с. 198]. Спільними зусиллями іноземних та українських військ вся територія України до квітня була звільнена.

У відповідь на військову допомогу уряд УНР зобов'язувався поставляти Німецькій та Австро-Угорській імперіям сільськогосподарську продукцію і промислову сировину. В Україну мала надходити сільськогосподарська техніка. Так, до нового врожаю 1918 р. Україна мала експортувати вже близько 60 млн. пудів зернових і бобових продуктів та борошна [36, с. 244], передбачались поставки великої рогатої худоби, цукру, спеціальні сорти деревини, прядиво, залізна і марганцева руда та інше [5, с. 32]. Однак досить скоро з'ясувалося, що уряд УНР був неспроможний організувати виконання у повній мірі взятих на себе зобов'язань, що призвело до напруженості стосунків, у першу чергу, місцевого

населення з німецькими та австро-угорськими військами, які все більше вдавалися до свавілля: реквізиції продовольства і фуражу, самовільне вилучення зброї у селян, страти та ін. [36, с. 248] Це призводило до наростання спротиву населення та утвердження у німецького командування переконання того, що керівництво УНР неспроможне навести лад і спокій власними силами, без чого Центральні держави не могли реалізувати стратегічні плани так званого “хлібного миру”. Таке переконання підштовхнуло головнокомандуючого німецькими військами в Україні генерал-фельдмаршала Германа Фон Ейхгорна до втручання у внутрішні справи УНР, зокрема, підписання наказу від 6 квітня 1918 р. про засів ланів в Україні та наказу № 21 від 25 квітня 1918 р. Якщо щодо першого наказу ми можемо погоджуватись з думкою окремих дослідників, що він потребує подальшого вивчення історії свого виникнення і, що головне, впливу на соціально-економічне життя України доби Центральної Ради [26, с. 167], то другий проливає чітке бачення щодо поведінки іноземних військ в Україні, яку він юридично закріплював: німецькі військово-польові суди оголошувалися фактично виключними органами кримінальної юстиції на всій території України, “де тільки перебувають німецькі війська” [20, с. 58]. Більше того, згодом прагнення німецького командування щодо заміни Центральної Ради українським урядом [21, с. 58] реалізувалось у формі державного перевороту 29 квітня 1918 року і приходом до влади Павла Скоропадського, обраного на Всеукраїнському хліборобському з’їзді гетьманом України. Однак, незважаючи на наміри П. Скоропадського перетворити Україну на державу з розвиненим економічним потенціалом, освітою, культурою, армією, стійкими міжнародними зв’язками [25, с. 88] та спроби обмежити юрисдикцію німецьких військово-польових судів щодо українського населення, свавілля німецьких та австро-угорських військ під час його перебування при владі не слабшало. Тому селянський рух значно зріс уже в травні 1918 р., а у червні набув повстанської форми і вилився у Звенигородське збройне повстання, яке на протигагу радянській інтерпретації найперше мало національно-визвольне спрямування [14, с. 321]. Цю спрямованість визначала боротьба з іноземними в Україні військами, а в повстанських документах антинімецькі та антиавстро-угорські мотиви здебільше виступали на перший план. У ході повстання проявились і перші виступи проти гетьманського уряду, проте на думку дослідників лише згодом Звенигородський і Тарашанський повіти Київської губернії стали центрами зародження антигетьманського повстання листопада – грудня 1918 року [див.: 27].

У *міфі п’ятому* йдеться про перехід усіх учасників Звенигородського повстання після його поразки на терени Російської Федерації та більшості до “нейтральної зони”, утвореної внаслідок переговорів про перемир’я, що проходили між українсько-німецькими і радянськими військовими делегаціями в травні 1918 р. на станції Коренево (поблизу Курська).

Згідно Брестського мирного договору уряд РСФРР зобов’язувався визнати УНР і вивести з її території свої війська. Однак загроза перенесення бойових дій на терени Росії змусила РНК РСФРР запропонувати українському уряду припинити стан війни між двома державами і визнати окремою угодою кордони та оформити правові відносини. Під час переговорів про перемир’я була визначена лінія розмежування між військовими силами сторін. Вона сягала 10–40 км завширшки

від лінії Сураж–Унеча–Стародуб–Новгород–Сіверський–Глухів–Рильськ–Колонтаївка–Суджа–Беленіхіно–Куп'янськ. Згідно з угодою з цієї території мали бути виведені військові частини обох сторін. Саме ця територія і отримала назву “нейтральної зони”. Після капітуляції Німеччини та анулювання радянською Росією Брестського миру вона перестала існувати.

У дійсності після поразки повстання до “нейтральної зони” та на територію Росії відступили з України не всі його учасники, а лише пробільшовицькі (збільшовичені) повстанські загони. Більшість селян-повстанців залишилась у рідних місцях, приховавши зброю до кращого моменту.

*Міф шостий* переконує, що сформовані у “нейтральній зоні” українські радянські дивізії були переважно з повстанців Правобережної України, які відступили в результаті поразки літа 1918 р. У тому числі до них влились й усі учасники Звенигородського і Таращанського повстань.

Щоб розвінчати цей міф найперше маємо зазначити, що ні німецькі, ні радянські війська не мали права заходити на нейтральну територію. Проте вона не стала “санітарною зоною” саме тому, що частина українських радянських формувань та пробільшовицьких партизанських загонів, щоб не бути роззброєними і розформованими не доходили до Росії і осідали в “нейтральній зоні”. Ті з них, які потрапляли до РСФРР роззброювались, з українців формували частини для Східного та інших фронтів [3, с. 118]. З числа українських радянських військ у “нейтральній зоні” перебували й окремі частини, особовий склад яких дезертирував у повному складі, відмовившись іти на боротьбу з повсталим в Росії проти радянської влади Чехословацьким корпусом [1, с. 9].

Військові формування, які зупинились у “нейтральній зоні” забезпечили збереження там радянської влади. Водночас дослідники мають рацію, коли переконують, що ця територія використовувалась як оперативний плацдарм для постійних набігів на прикордонні повіти України [3, с. 109], а також для викачування з її теренів збіжжя. Деякі частини російської радянської армії прикордонних губерній РСФРР – Курської, Орловської та ін., залучалися не лише до прикордонної служби [3, с. 110], а й до переформування партизанських загонів у регулярні збройні сили, які створювались згідно наказу ЦВРК за № 6 від 22 вересня 1918 р. Звідти ж надсилалися й окремі командири та досвідчені керівники-організатори, на яких окрім безпосередніх функцій покладалося сприяння посиленню впливу на партизан Всеукраїнського центрального військово-революційного комітету (ВЦВРК), утвореного на початку липня 1918 р. рішенням І з'їзду КП(б)У, що проходив з 5 по 12 липня 1918 р. у Москві. В результаті до кінця жовтня на базі пробільшовицьких повстанських загонів були створені 1-а і 2-а українські радянські дивізії, що склали Повстанську армію України. Ця робота активізувалась після серпня 1918 р., коли в українських більшовиків зірвалась спроба організувати всеукраїнське повстання силами селянських повстансько-партизанських загонів, що активізували свою діяльність на Чернігівщині та північній Полтавщині, кульмінацією якої стало Ніжинське збройне повстання. Більша частина селян тоді не підтримала наміри більшовиків. Це доводять не лише сучасні дослідники [див.: 47, с. 267], це визнають у своїх творах й українські радянські автори до утвердження марксистко-ленінських методів дослідження у науці [51, с. 57].

Повстанську армію України науковці справедливо кваліфікують не як загальновійськове оперативне об'єднання, а як збройні сили КП(б)У, як сукупність збройних формувань більшовицької партії, адже спеціальних військово-технічних органів управління і командування військами (штабів) вище дивізійного рівня створено не було. Комплектування, постачання, планування, навчання, бойова діяльність покладалась здебільшого на власні сили. Загальне керівництво здійснював ВЦВРК, який не був військовим органом, а поєднував загальнополітичні та військово-організаційні функції. Успіх у справі її формування український дослідник О. Божко об'єктивно пов'язує із протестом українських селян проти присутності на теренах України німецько-австро-угорських військ та політики уряду П. Скоропадського. Справедливо буде додати сюди і зростаючий з осені 1918 р., а особливо на початку 1919 р., вплив на селянство пропагандистських гасел більшовиків. Погодимось, що використовувався порив збільшовичених українців з числа особового складу армії швидше повернутись в Україну та відновити там радянську владу. Дійсно в цьому полягала сильна сторона армії. Тому партійні, радянські та військові органи РСФРР надавали українським радянським військам матеріально-технічну підтримку. У випадку війни з Україною створену армію передбачалось використати як авангард, який своїм швидким наступом розчистить шлях для просування вглиб країни збройних сил радянської Росії – Робітничо-селянської Червоної армії (РСЧА), що й відбувалось у період з грудня 1918 р. по лютий 1919. Фактично для цього за наказом РНК РСФРР у листопаді 1918 р. був створений Український фронт. Проте спроба передати українські радянські повстанські частини до складу РСЧА і залучити їх на інших фронтах згодом викликала масове дезертирство серед українців [див.: 3, с. 114, 117, 124].

У збройних силах радянської армії України в результаті об'єднання ряду повстанських загонів В. Н. Боженка та Таращанського повстанського загону із 300–400 повстанців Звенигородщини і Таращанщини, виведених з Правобережжя до “нейтральної зони” В. С. Балясом, утворився Таращанський полк. До нього додався один курінь полку червоного козацтва. Щодо прізвища керівника даного полку дослідники розходяться в думках: одні називають М. Барона, другі – В. Баляса, ще інші – В. Боженка [3, с. 112]. Полк увійшов до 1-ї дивізії. До невеликої кількості таращанців і звенигородців до армії увійшли ще так звані перебіжчики з Правобережних земель, зайнятих німецько-австро-угорськими військами. Такі ж перебіжчики прибували із зайнятих іноземними військами земель Лівобережжя. Однак переважну більшість у підрозділах 1-ї та 2-ї дивізій становили селяни Лівобережної України. Особливо їх наплив посилювався після придушення повстання у Чернігівській та північній частині Полтавської губернії у серпні 1918 р. Головнокомандувач військ радянської України В. О. Антонов-Овсієнко у грудні 1918 р. заявляв, що склад 1-ї дивізії сформований із чернігівців [тобто з мешканців, здебільше селян, Чернігівської губернії – *В.Ш.*; 6, с. 486]. З цієї більшості значну частину особового складу дивізій представляли місцеві селяни “нейтральної зони” та прикордонної смуги.

Таким чином мешканці Правобережної України у сформованих в “нейтральній зоні” українських радянських військових частинах склали

меншість, зовсім незначну частку становили колишні, переважно збільшовичені, повстанці Звенигородщини і Таращанщини.

Отже, усе вище викладене дає підстави зробити наступні **висновки**:

– Очевидною є актуальність дослідження Звенигородського збройного повстання, адже наукове осмислення теми до цього часу є невичерпаним, а наступні наукові пошуки сприятимуть подальшому осягненню таких наукових проблем: започаткування в ході Звенигородського повстання поруч з боротьбою проти присутності в Україні німецьких та австро-угорських військ перших антигетьманських виступів; утвердження переконання, що рушійними силами Звенигородського та інших повстань літа 1918 р. було Вільне козацтво та споріднене з ним селянство; посилення у селянському повстанському русі поряд із переважаючими соціальними чинниками національних; зростання національно-визвольних тенденцій уже в перші роки Української революції 1917–1921 років та ін.

– Аналіз наукових студій, в яких тією чи іншою мірою висвітлюється Звенигородське збройне повстання, переконує, що в історіографії досі відсутнє всеохоплююче ґрунтовне дослідження наукової проблеми.

– Основними існуючими в історіографії міфами щодо Звенигородського збройного повстання та пов'язаних з ним є такі: а) повстання підготували і очолили більшовики; б) у підготовці й організації повстання активну роль відіграв Звенигородський повітовий отаман Михайло Павловський; в) назва “Звенигородсько-Таращанське повстання”, започаткована радянською історіографією, і яка досить часто ще й сьогодні помилково запозичується сучасними вітчизняними дослідниками, є міфологізованою; г) характеристика Звенигородського збройного повстання як виступ трудящого населення проти щонайперше гетьманського режиму, а вже потім його союзників – окупаційних німецько-австро-угорських військ; г) перехід учасників Звенигородського повстання після його поразки до “нейтральної зони” та на терени Російської Федерації; д) у сформованих в “нейтральній зоні” українських радянських дивізіях були переважно повстанці Правобережної України, які відступили в результаті поразки літа 1918 р., влиття до них усіх учасників Звенигородського і Таращанського повстань.

– Названі міфи ґрунтуються на партійно-класових підходах у дослідженні та висвітленні українського селянського повстанського руху 1917–1921 рр., що диктувалось пануючою в радянській історичній науці марксистсько-ленінською методологією. Як наслідок – наукові роботи переважної більшості радянських авторів ідеологічно заангажовані. У них при висвітленні повстанства насаджувалися принципи ідейності, партійності, класовості тощо. Щоправда праці мають значний фактологічний матеріал щодо селянського повстанського руху України 1917–1921 рр. Усі названі вище міфи потребують спростування на основі неупередженого дослідження реального ходу подій, що і було здійснено у даній публікації: а) у Звенигородському повіті та й на Правобережжі в цілому більшовицькі організації у 1917–1918 роках не мали реального авторитету та вагомих дієвих успіхів. Делегований Кронштадтською більшовицькою радою Борис Кац для встановлення у Звенигородському повіті радянської влади був убитий у лютому 1918 р. місцевими козаками. З початком Звенигородського повстання в його організації та проведенні участь брали безпосередньо отамани

Вільного козацтва. Останнє та споріднене з ним селянство стали рушійною силою повстання; б) повстання очолив Левко Шевченко – нащадок видатного генія України Тараса Шевченка по брату Микиті, а ідейним натхненником став Юрій Тютюнник. Останній, будучи уповноваженим 7-ї дільниці демобілізації Південно-Західного фронту, сприяв надходженню зброї до місцевих селянсько-козачих загонів; в) повстання у Звенигородському і Таращанському повітах Київської губернії літа 1918 р., спрямовані проти німецької та австро-угорської військової присутності в Україні, варто розмежовувати. Назва повстання як “Звенигородсько-таращанське” є продуктом упередженого ставлення радянської системи (відповідно і науки) до селянського повстанського руху в означених повітах; г) селянський рух в Україні весни–літа 1918 р. значно зріс у травні, а у червні набув повстанської форми і вилився у Звенигородське збройне повстання, яке на протигагу радянській інтерпретації найперше мало національно-визвольне спрямування. Цю спрямованість визначала боротьба з іноземними в Україні військами, а в повстанських документах антинімецькі та антиавстро-угорські мотиви здебільше виступали на перший план. В ході Звенигородського повстання проявились лише перші виступи проти гетьманського уряду; г) після поразки Звенигородського збройного повстання до “нейтральної зони” та на територію Росії відступили з України не всі його учасники, а лише пробільшовицькі (збільшовичені) повстанські загони. Більшість селян-повстанців залишилась у рідних місцях, приховавши зброю до кращого моменту; д) мешканці Правобережної України у сформованих в “нейтральній зоні” 1-ї і 2-ї українських радянських дивізіях, що склали Повстанську армію України склали меншість, зовсім незначну частку становили колишні, переважно збільшовичені, повстанці Звенигородщини і Таращанщини. Переважну більшість особового складу дивізій становили селяни Лівобережної України. Значну частину цієї більшості представляли місцеві селяни “нейтральної зони” та прикордонної смуги;

– Не всі сторони Звенигородського повстання досліджено з достатньою повнотою: до кінця не розкрито поширення повстанського руху із Звенигородщини в інші повіти Київської губернії, зокрема, Канівський, Уманський, Черкаський, Чигиринський та ін.; потребує більш глибокого висвітлення процес переростання повстання у масштаби Правобережної України, його зв’язок з Лівобережжям; детальніше мають бути досліджені перші виступи проти політики гетьмана П. Скоропадського під час Звенигородського повстання та глибше розкритий їх зв’язок із зародженням антигетьманського руху; ретельніше мають бути досліджені відступи повстанських загонів та військових з’єднань на лівий берег Дніпра, зокрема, учасників Звенигородського повстання; в контексті дослідження впливу політичних партій на селянство України та селянський повстанський рух 1918 р., є доцільність відстежити цей процес на теренах Звенигородського повстання; малодослідженими залишаються життєписи отаманів-повстанців першого та другого ряду.

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Ауссем В. К* истории повстанчества на Украине / В. Ауссем // *Летопись революции.* – 1926. – № 5. – С. 7–13.

2. **Балковий П. М.** Війна без флангів. Партизансько-повстанська боротьба українського народу проти білогвардійців та інтервентів у 1918–1920 рр. / П. М. Балковий. – К.: Наук. думка, 1966. – 304 с.
3. **Божко О. І.** Повстанська армія України (осінь 1918 р.): створення, організаційна структура, склад / О. І. Божко // Укр. істор. журн. – 2009. – № 4. – С. 107–129.
4. **Вбивство Левка Шевченка** // Добридень. – 2000. – № 7–11. – С. 50.
5. **Гай-Нижник П.** Українська дипломатія в Німеччині у 1918 році: заснування і діяльність Посольства УНР та Української Держави в Берліні / П. Гай-Нижник // Гілея: наук. вісник. – 2018. – Вип. 128. – С. 22–38.
6. **Гражданская война на Украине (1918–1920)**. Сб. документов и материалов в 3-х т., 4-х кн. – К.: Наук. думка, 1967. – Т. 1, кн. 1: Освободительная война украинского народа против немецко-австрийских оккупантов. Разгром буржуазно-националистической Директории / Под ред. проф. И. К. Рыбалко. – 874 с.
7. **Державний архів** Черкаської області (ДАЧО). – Ф. Р.505 (Черкаський повітовий старостат “Української держави”, м. Черкаси Київської губернії). – Оп. 1. – Од. зб. 1. – Арк. 33.
8. **Доценко О.** Історія Звенигородського коша Вільного Козацтва / О. Доценко // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1933 рік. – Львів: Вид-во “Червона Калина”, 1933. – С. 85–103.
9. **Житков О. А.** Селянське питання в Українській революції 1917–1921 рр.: Історіографічне дослідження: монографія / О. А. Житков. Вид. 2-ге, доповнене. – Харків: Мачулін, 2018. – 600 с.
10. **Захарченко П.** Звенигородсько-таращанське повстання на Київщині у 1918 році: погляд із сьогодення / П. Захарченко // Історія України. – 1998. – № 7, 8. – Лютий.
11. **Захарченко П. П.** Селянська війна в Україні: рік 1918 / П. П. Захарченко. – К.: ЗАТ “Нічлава”, 1997. – 188 с.
12. **Іванченко М.** Вільне козацтво / М. Іванченко // Добридень. – 2000. – № 2–6. – С. 28–31; № 7–11. – С. 42–47.
13. **Іванченко М. Г.** Дума про Вільних Козаків: роман-хроніка / М. Г. Іванченко. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. – 336 с.
14. **Історія держави і права України.** Курс лекцій / В. М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П. П. Захарченко, О. В. Кузьминець та ін.; за ред. В. М. Щербатюка. – К.: Вид-во “Фенікс”, 2018. – 496 с.
15. **Лист отамана** Михайла Павловського // Нова рада. – 1918. – № 243. – 27 грудня.
16. **Лободаєв В.** Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр. / В. Лободаєв – К.: Темпора, 2010. – 671 с.
17. **Лободаєв В. М.** Українське Вільне козацтво (1917–1918 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. М. Лободаєв; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 216 с.
18. **Лободаєв В.** Участь Вільного козацтва в селянському повстанському русі (травень – серпень 1918 р.) / В. Лободаєв // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 20. – С. 70–78.
19. **Масненко В. В.** Як українські селяни стали воїнами (до соціокультурних і мілітарних аспектів революції 1917–1921 рр.) / В. В. Масненко // Український селянин: зб. наук. праць / НАН України. Інститут історії України; Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – 2018. – Вип. 19. – С. 49–59.
20. **Макарчук А. В.** Військова юстиція держав Четвертного союзу на території України в 1918 році / Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Вип. 628. Правознавство. – С. 56–62.

21. **Пиріг Р. Я.** Центральна Рада й німецьке військове командування в Україні: проблеми взаємовідносин (лютий-квітень 1918) / Р. Я. Пиріг // Укр. істор. журн. – 2007. – № 2. – С. 47–63.
22. **Під гнітом** німецького імперіалізму (1918 р. на Київщині): Статті. Спогади. Документи. Хроніка. – Б. м.: Державне видавництво України, 1927. – 304 с.
23. **Поділля** в роки громадянської війни (лютий 1918 р. – грудень 1920 р.). Документи й матеріали. – Вінниця: Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. – 488 с.
24. **Правда.** – 1918. – № 102. – 25 травня.
25. **Рєєнт О.** На чолі Української Держави / О. Рєєнт // Краєзнавство. – 2013. – № 2. – С. 87–94.
26. **Салата Г.** Асиметрія інформації у вирішенні аграрного питання доби Центральної Ради УНР (1917–1918 роки): нотатки до історіографії архівного джерела / Г. Салата // Документ як джерело пізнання. Збірник статей II Міжнародної науково-практичної конференції... – С. 162–168.
27. **Сідак В.** Національні спецслужби в період революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії) / В. Сідак. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 1998. – 320 с.
28. **Солдатенко В. Ф.** Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки / В. Ф. Солдатенко. У 4-х т.: Т. II. Рік 1918. – К.: Світогляд, 2009. – 411 с.
29. **Солдатенко В. Ф.** Українська революція. Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К.: “Либідь”, 1999. – 976 с.
30. **Супруненко М.** Україна в період іноземної інтервенції і громадянської війни / М. Супруненко. – К., 1957. – 410 с.
31. **Супруненко Н. И.** Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине / Н. И. Супруненко. – М.: Наука, 1966. – 454 с.
32. **Телеграма** штабу коша Звенигородщини до військового міністра // Вісник Тимчасового революційного комітету по охороні порядку на Звенигородщині. – 1918. – № 5. – 27 лютого.
33. **Тичина В. Є.** Боротьба проти німецьких окупантів і внутрішньої контрреволюції на Україні у 1918 році / В. Є. Тичина. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1969. – 284 с.
34. **Тютюнник Ю.** Революційна стихія / Записки генерал-хорунжого / Ю. Тютюнник. – К.: Книга Роду, 2008. – С. 17–92.
35. **Тютюнник Ю.** Революційна стихія / Ю. Тютюнник – Львів, 1937. – 196 с.
36. **Українська Центральна Рада.** Документи і матеріали: у 2-х т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Т. 2: 10 грудня 1917 – 29 квітня 1918 – К.: Наук. думка, 1997. – 424 с.
37. **Христюк П.** Замітки і матеріали до історії української революції. Т. III. – Прага, 1921. – 160 с.
38. **Центральний державний архів** вищих органів влади та управління (ЦДАВОВУ) України. – Ф. 1076 (Генеральне секретарство по військових справах УЦР). – Оп. 3. – Од. зб. 11. – Арк. 12.
39. **Шевченків край:** історико-етнографічне дослідження / В. Щербатюк (кер. авт. кол., упорядник та наук. ред.), О. Березовський, С. Верговський та ін. – К.: Наук. думка, 2009. – 546 с.
40. **Шевченко Л.** Лист до редакції / Л. Шевченко [Відповідь М. Павловському керівника Звенигородського збройного повстання 1918 р.] // Нова Рада. – 1919. – № 6. – 7 січня.
41. **Щербатюк В.** Вільне козацтво як одна з перших громадських міліційних організацій в Україні 1917–1921 рр. / В. Щербатюк // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Зб. наук. статей. – К., 2016. – Вип. 25. – С. 387–394.
42. **Щербатюк В.** Вільнокозацький рух як форма самоорганізації та боротьби селян України 1917–1921 років / В. Щербатюк // Університет. Наук. історико-філософський журнал. – 2017. – № 3–6. – С. 166–173.

43. **Щербатюк В. М.** Звенигородське збройне повстання / В.М. Щербатюк // Воєнна історія. – 2002. – № 2. – С. 43–53.
44. **Щербатюк В. М.** Історія регіонів України: Лисянщина / В. М. Щербатюк. – К.: Логос, 2002. – 428 с.
45. **Щербатюк В.** Наростання протесту селян України гетьманській та більшовицькій владі 1918–1919 рр.: сучасна вітчизняна історіографія проблеми // В. М. Щербатюк / Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки. – Черкаси, 2010. – Вип. 192. – С. 65–71.
46. **Щербатюк В.** Роль звенигородських повітового і військового комендантів М. Павловського та І. Капуловського в підготовці й ході повстання на Звенигородщині Київської губернії влітку 1918 року / В. Щербатюк // Наук. вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2011. – № 10. Історичні науки. – С. 31–36.
47. **Щербатюк В. М.** Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія / В. М. Щербатюк. – К.: Наук. думка, 2012. – 528 с.
48. **Щербатюк В. М.** Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія: Дис... д-ра. іст. наук: 07.00.06 / В. М. Щербатюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 489 с.
49. **Щербатюк В.** Участь нащадків Тараса Шевченка Левка і Ананія Шевченків у селянському повстанському русі 1918 р. / В. Щербатюк // Часопис української історії. – Вип. 19. – К.: 2011. – С. 18–24.
50. **Щербатюк В. М.** Хто ж був справжнім керівником повстання селян Звенигородщини влітку 1918 р. / В. М. Щербатюк // Понад Тікичем. – 2013. – № 35. – 6 липня.
51. **Яворський М.** Революція на Україні в її головних етапах / М. Яворський. – Харків: ДВУ, 1923. – 82 с.

#### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

**Щербатюк Володимир Михайлович** – професор кафедри історії держави й права Національної академії внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор (м. Київ, Україна).

#### В. М. Щербатюк

*Национальная академия внутренних дел*

#### МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ

#### ЗВЕНИГОРОДСКОГО ВООРУЖЕННОГО ВОССТАНИЯ

#### (к 100-летию события)

*В статье освещено состояние исследования Звенигородского вооруженного восстания 1918 года на основании анализа современного дискурса проблемы повстанчества в советской историографии и причин фальсификации исторических событий в работах советских историков, очерчены идейно-теоретические составляющие создания концепта крестьянского повстанческого движения.*

*Опровергаются мифы советской историографии, основывающиеся на партийно-классовых подходах освещения украинского повстанческого движения 1917–1921 годов, продиктованного правящей в исторической науке марксистско-ленинской методологией.*

*Обосновываются выводы о том, что движущими силами Звенигородского и других восстаний лета 1918 года было Вольное казачество и родственное ему крестьянство. Раскрыты причины усиления в крестьянском движении национальных мотивов наряду с*

превалирующими социальными. Проведен анализ причин усиления национально-освободительных тенденций в первые годы Украинской революции 1917–1921 годов.

Автор очертил “пробелы” и “белые пятна”, имевшие место в изучении проблемы, научный охват которых будет способствовать выявлению других мифов и их опровержению, поможет дальнейшему объективному исследованию событий Звенигородского вооруженного восстания.

**Ключевые слова:** Звенигородское вооруженное восстание, миф, исследование, историография, немецкие и австро-венгерские войска, крестьяне, Вольное казачество, Украинская революция 1917–1921 гг.

### СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

**Щербатюк Владимир Михайлович** – профессор кафедры истории государства и права Национальной академии внутренних дел, доктор исторических наук, професор (г. Киев, Украина).

**V. M. Shcherbatiuk**

*National Academy of Internal Affairs*

### MYTHS AND REALITY OF ZVENYGORODKA ARMED INSURRECTION

**(devoted to its 100<sup>th</sup> anniversary)**

*The article describes the state of the research into Zvenygorodka armed in surrection of 1918 on the basis of analysis of the contemporary discussions of the problem of the insurrectionary movement in the Soviet historiography and the reasons of falsification of historical events in the works of Soviet historians, it outlines ideological and theoretical components of the peasants' insurrectionary movement concept.*

*The myths produced by the Soviet historiography based on party-class approaches in the study and presentation of the Ukrainian peasant insurrectionary movement of 1917–1921 dictated by the Marxist-Leninist methodology ruling the Soviet historical science are refuted.*

*The conclusions about the Free Cossacks (Vilne Kozatstvo) and peasants as the moving forces of Zvenygorodka insurrection and other insurrections in summer 1918 are substantiated. The reasons of the development of national liberation motives along with the prevailing social reasons of the peasant insurrectionary movement are explained. The analysis of the increase of national liberation tendencies in the first years of the Ukrainian revolution of 1917 – 1921 has been done.*

*The author outlined the gaps in the exploration of the problem which, scientifically explained, will support revealing of other myths and their refuting, and will assist with further restoration of facts relating to the insurrection*

**Keywords:** *the Zvenygorodka armed insurrection, myth, research, historiography, the German and Austro-Hungarian armed forces, peasants, Free Cossacks (Vilne Kozatstvo), the Ukrainian Revolution of 1917–1921.*

### REFERENCES

1. **Aussem V.** K istoriji povstanchestva na Ukrajinie / V. Aussem // Lyetopis' revolyutsiji. – 1926. – № 5. – S. 7–13.

2. **Balkovyy P. M.** Vijna bez flangiv. Partyzansko-povstanska borot'ba ukrajins'kogo narodu proty bilogvardijtsiv ta interventiv u 1918–1920 rr. / P. M. Balkovyy. – K.: Nauk.dumka, 1966. – 304 s.
3. **Bozhko O. I.** Povstans'ka armija Ukrajiny (osin' 1918 r.): stvorennja, organizatsijna struktura, sklad / O. I. Bozhko // Ukr. istor. zhurn. – 2009. – № 4. – S. 107–129.
4. **Vbyvstvo Levka Shevchenka** // Dobryden'. – 2000. – № 7–11. – S. 50.
5. **Gaj-Nyzhnyk P.** Ukrajinska dyplomacija v Nimechchyni u 1918 rotsi: zasnuvannja i diyalnist' Posol'stva UNR ta Ukrajins'koji Derzhavy v Berlini / P. Gaj-Nyzhnyk // Hileya: nauk. visnyk. – 2018. – Vyp. 128. – S. 22–38.
6. **Grazhdanskaja vojna** na Ukrajinie (1918–1920). Sb. Dokumentov i materialov v 3-kht., 4-hkn. – K.: Nauk. dumka, 1967. – T. 1, kn. 1: Osvoboditel'naya vojna ukrajinskogo naroda protiv nemetsko-avstrijskih occupantov. Razgrom burzhuazno-natsyonalisticheskoi Direktoriji / Podred. prof. I. K. Rybalko. – 874 s.
7. **Derzhavnyi arkhiv** Cherkas'koji oblasti (DACHO). – F. R. 505 (Cherkas'kyi povitovyj starostat "Ukrajins'kojiderzhavy", m. Cherkasy Kyivs'koji guberniji). – Op. 1. – Od. Zb. 1. – Ark. 33.
8. **Dotsenko O.** Istorija Zvenygorods'kogo kosha Vil'nogo Kozatstva / O. Dotsenko // Istorychni kalendar-al'manakh Chervonoji Kalynyna 1933 rik. – Lviv: Vyd-vo "ChervonaKalyna", 1933. – S. 85–103.
9. **Zhytkov O. A.** Selyans'ke pytannja v Ukrajins'kij revolutsiji 1917–1921 rr.: Istoriografichne doslidzhennja: monografiya / O. A. Zhytkov. Vyd. 2-ge, dopovnene. – Kharkiv: Machulin, 2018. – 600 s.
10. **Zakharchenko P.** Zvenygorods'ko-tarashchans'ke povstannja na Kyivshchyni u 1918 rotsi: poglyad iz syogodennja / P. Zakharchenko // IstorijaUkrajiny. – 1998. – № 7, 8. – Lyutyj.
11. **Zakharchenko P. P.** Selyansk'ka vijna v Ukrajin: rik 1918 / P. P. Zakharchenko. – K.: ZAT "Nichlava", 1997. – 188 s.
12. **Ivanchenko M.** Vil'ne kozatstvo / M. Ivanchenko // Dobryden'. – 2000. – № 2–6. – S. 28–31; № 7–11. – S. 42–47.
13. **Ivanchenko M. G.** Duma pro Vil'nykh Kozakiv: roman-khronika / M. G. Ivanchenko. – K.: Vyd-vo im. Oleny Teligy, 2006. – 336 s.
14. **Istorija derzhavy i prava** Ukrajiny. Kurs lektsij / V. M. Shcherbatiuk (ker. avt. kol.), P. P. Zakharchenko, O. V. Kuz'mynets' ta in.; za red. V. M. Shcherbatiuka. – K.: Vyd-vo "Feniks", 2018. – 496 s.
15. **Lyst otamana** Mykhaila Pavlovs'kogo // Novarada. – 1918. – № 243. – 27 grudnja.
16. **Lobodayev V.** Revolyutsijna stykhiya. Vil'nokozats'kyj rukh v Ukrajin 1917–1918 rr. / V. Lobodayev – K.: Tempora, 2010. – 671 s.
17. **Lobodayev V. M.** Ukrajins'ke Vil'ne kozatstvo (1917–1918 rr.): Dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 / V. M. Lobodayev; Kyivs'kyj natsional'nyj un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2001. – 216 s.
18. **Lobodayev V.** Uchast' Vil'nogo kozatstva v selyans'komu povstans'komu rusi (traven' – serpen' 1918 r.) / V. Lobodayev // Visnyk Prykarpats'kogo universytetu. Istorija. – Ivano-Frankivsk, 2011. – Vyp. 20. – S. 70–78.
19. **Masnenko V. V.** Jak ukrajins'ki selyany staly vojnamy (do sotsiokul'turnykh i militarykh aspektiv revolutsiji 1917–1921 rr.) / V. V. Masnenko // Ukrajins'kyj selyanyn: zb. nauk. prats' / NAN Ukrajiny. Instytut istoriji Ukrajiny; Cherkas'kyj nats. un-t im. Bogdana Khmel'nyts'kogo. – 2018. – Vyp. 19. – S. 49–59.
20. **Makarchuk A. V.** Vijs'kova justytsija derzhav Chervernogo soyuzu na terytoriji Ukrajiny v 1918 rotsi / A. V. Makarchuk // Nauk. Visnyk Chernivets'kogo un-ty. – 2012. – Vyp. 628. Pravoznavstvo. – S. 56–62.

21. **Pyrig R. Ya.** Tsentral'na Rada j nimets'ke vijs'kove komanduvannya v Ukrajinі: problema vzayemovidnosyn (lyutyj – kviten' 1918) / R. Ya. Pyrig // Ukr. istor. zhurn. – 2007. – № 2. – S. 47–63.
22. **Pid gnitom** nimets'kogo imperializmu (1918 r. na Kyivshchyni): Statti. Spogady. Dokumenty. Khronika. – B.m.: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. – 304 s.
23. **Podillya** v roky gromadyans'koyi vijny (lyutyj 1918 r. – gruden' 1920 r.). Dokumenty j materialy. – Vinnytsya: Vinnyts'ke knyzhkovo-gazetne vydavnytstvo, 1959. – 488 s.
24. **Pravda**. – 1918. – № 102. – 25 travnya.
25. **Rejent O.** Nacholi Ukrajin's'koyi Derzhavy / O. Rejent // Krayeznavstvo. – 2013. – № 2. – S. 87–94.
26. **Salata G.** Asymetriya informatsiji u vyrishenni agrarnogo pytannya doby Tsentral'noji Rady UNR (1917–1918 roky): notatky do istoriografiyiarkhivnogo dzherela / G. Salata // Dokument yak dzherelo piznannya. Zbirnyk statej II Mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferentsiji... – S. 162–168.
27. **Sidak V.** Natsional'ni spetsluzhby v period revolutsiji 1917–1921 rr. (nevidomi storinky istoriji) / V. Sidak. – K.: Vyd. dim “Al'ternatyvy”, 1998. – 320 s.
28. **Soldatenko V. F.** Ukraina v revolutsijnju dobu: Ist. ese-khroniky / V. F. Soldatenko. U 4-h t.: T. II. Rik 1918. – K.: Svitoglyad, 2009. – 411 s.
29. **Soldatenko V. F.** Ukrajin's'ka revolutsija. Istorychnyj narys / V. F. Soldatenko. – K.: “Lybid'”, 1999. – 976 s.
30. **Suprunenko M.** Ukraina v period inozemnoji interventsiji i gromadyans'koyi vijny / M. Suprunenko. – K., 1957. – 410 s.
31. **Suprunenko N. I.** Ocherki istorii grazhdanskoj vojny i inostrannoji vojennoj interventsiji na Ukrajinі / N. I. Suprunenko. – M.: Nauka, 1966. – 454 s.
32. **Telegrama** shtabu kosha Zvenygorodshchyny do vijs'kovogo ministra // Visnyk Tymchasovogo revolutsijnogo komitetu po okhoroni porjadku na Zvenygorodshchyni. – 1918. – № 5. – 27 lyutyj.
33. **Tychyna V. Ye.** Borot'ba proty nimets'kykh okupantiv I vnutrishnyoji kontrrevolutsiji na Ukrajinі u 1918 rotsi / V. Ye. Tychyna. – Kharkiv: Vyd-vo Kharkivskogo un-tu, 1969. – 284 s.
34. **Tyutyunnyk Yu.** Revolutsijna stykhiya / Yu. Tyutyunnyk // Zapysky general-khorunzhogo / Yu. Tyutyunnyk. – K.: Khnyga Rodu, 2008. – S. 17–92.
35. **Tyutyunnyk Yu.** Revolutsijna stykhiya / Yu. Tyutyunnyk –Lviv, 1937. – 196 s.
36. **Ukrajin's'ka Tsentral'na Rada.** Dokumenty i materialy: u 2-kh t. / Nats. akad. Nauk Ukrainy, In-t istoriji Ukrainy. – T. 2: 10 grudnya 1917 – 29 kvitnya 1918 – K.: Nauk. dumka, 1997. – 424 s.
37. **Khrystyuk P.** Zamitky i materialy do istoriji ukrajin's'koyi revolutsiji. T. III. – Prague, 1921. – 160 s.
38. **Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv** vyshchykh organiv vlady ta upravlinnya (TsDAVOVU) Ukrainy. – F. 1076 (General'ne sekretarstvo po vijs'kovykh spravakh UTsR). – Op. 3. Od. zb. 11. – Ark. 12.
39. **Shevchenkiv kraj:** istoryko-etnografichne doslidzhennya / V. Shcherbatiuk (ker. avt. kol., uporyadnyk ta nauk. red.), O. Berezovs'kyj, S. Vergovs'kyi ta in. – K.: Nauk. dumka, 2009. – 546 s.
40. **Shevchenko L.** Lyst do redaktsiji / L. Shevchenko [Vidpovid' M. Pavlovs'komu kerivnyka Zvenygorods'kogo zbrojnogo povstannya 1918 r.] // NovaRada. – 1919. – № 6. – 7 sichnya.
41. **Shcherbatiuk V.** Vil'ne kozatstvo yak odna z pershykh gromads'kykh militsijnykh organizatsij v Ukrajinі 1917–1921 rr. / V. Shcherbatiuk // Novi doslidzhennya pam'yatok kozats'koyi doby v Ukrajinі. Zb. nauk. statej. – K., 2016. – Vyp. 25. – S. 387–394.
42. **Shcherbatiuk V.** Vil'nokozachyj rukh yak forma samoorganizatsiji ta borot'by selyan Ukrainy 1917–1921 rokiv / V. Shcherbatiuk // Universytet. Nauk. istoryko-filosofs'kyj zhurnal. – 2017. – № 3–6. – S. 166–173.

43. *Shcherbatiuk V. M.* Zvenygorods'ke zbrojne povstannya / V. M. Shcherbatiuk // *Vojenna istorija*. – 2002. – № 2. – S. 43–53.
44. *Shcherbatiuk V. M.* Istorija regioniv Ukrainy: Lysyanshchyna / V. M. Shcherbatiuk. – K.: Logos, 2002. – 428 s.
45. *Shcherbatiuk V.* Narostannya protestu selyan Ukrainy get'manskij ta bil'shovvyts'kij vladi 1918–1919 rr.: suchasna vitchyznyana istoriografiya problemy // V. M. Shcherbatiuk / *Visnyk Cherkas'kogo Universytetu. Serija Istorychni nauky*. – Cherkasy, 2010. – Vyp. 192. – S. 65–71.
46. *Shcherbatiuk V.* Rol' zvenygorods'kykh povitovogo i vijs'kovogo komendantiv M. Pavlovs'kogo ta I. Kapulovs'kogo v pidgotovtsi j khodi povstannya na Zvenygorodshchyni Kyivs'koi guberniji vlitku 1918 roku / V. Shcherbatiuk // *Nauk. Visnyk Volyn's'kogo nats. un-tu imeni Lesi Ukrainky*. – 2011. – № 10. *Istorychni nauky*. – S. 31–36.
47. *Shcherbatiuk V. M.* Selyans'kyj povstans'kyj rukh v Ukraini 1917–1921 rokiv: ukrajins'ka istoriografija / V. M. Shcherbatiuk. – K.: Nauk. dumka, 2012. – 528 s.
48. *Shcherbatiuk V. M.* Selyans'kyj povstans'kyj rukh v Ukraini 1917–1921 rokiv: ukrajins'ka istoriografija: Dys... d-ra. ist. nauk: 07.00.06 / V. M. Shcherbatiuk; Kyivs'kyj natsional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. – K., 2012. – 489 s.
49. *Shcherbatiuk V.* Uchast' nashchadkiv Tarasa Shevchenka Levka I Ananija Shevchenkiv u selyans'komu povstans'komu rusi 1918 r. / V. Shcherbatiuk // *Chasopys ukrajins'koi istoriji*. – Vyp. 19. – K., 2011. – S. 18–24.
50. *Shcherbatiuk V. M.* Khto zh buv spravzhnim kerivnykom povstannya selyan Zvenygorodshchyny v litku 1918 r. / V. M. Shcherbatiuk // *Ponad Tikychem*. – 2013. – № 35. – 6 lypnya.
51. *Yavors'kyj M.* Revolutsija na Ukraini v jiji golovnykh etapakh / M. Yavors'kyi. – Kharkiv: DVU, 1923. – 82 s.

#### ABOUT THE AUTHOR

*Shcherbatiuk Volodymyr Mykhailovych* – Professor of the Chair of History of State and Law, National Academy of Internal Affairs, Doctor of History, Professor (Kyiv, Ukraine).